

107144 - انواع درآمدهای حرام، منابع درآمد صحابه و بهترین منابع درآمد از نظر شرعی

سوال

من تحصیلات عالی خود را به پایان رسانده و مدرک «مدیریت منابع انسانی» در تخصص مدیریت کارمندان گرفته‌ام که یکی از مدارک تخصصی در مجموعه معتبر مدارک MBA است. اما پس از آنکه خداوند متعال مرا به پایبندی به اسلام هدایت کرد، می‌بینم که این مدرک به دلایل زیر، بی‌فایده و بی‌ثمر شده است:

۱. تمام فرصت‌های شغلی موجود برای این مدرک، مستلزم ثبت قراردادهای ربوی است.

۲. غالباً تمام مشاغل منابع انسانی، مستلزم استخدام کارمندان جدید از هر دو جنس است و این به معنای مصاحبه با زن بدون محرم در اولین مصاحبه، و همچنین پس از استخدام، احتمال برگزاری جلسه با او و خلوت بدون محرم برای ارزیابی عملکرد و دیگر اهداف شغلی من در منابع انسانی است.

۳. تمام محیط‌های کاری که بخش منابع انسانی دارند - بدون هیچ استثنایی در کشور ما - مختلط هستند و زنان زیبایی‌های خود را در برابر مردان آشکار می‌کنند.

آیا برای من جایز است که در این شغل کار کنم به این امید که در آن به اخلاق اسلام پایبند بمانم و الگویی و دعوتگری برای همکارانم به سوی دین باشم؟ یا شایسته است که کاملاً از این شغل دوری کنم و مهارت‌های دیگری را بیاموزم، هرچند حقوق کمتر یا جایگاه پایین‌تری داشته باشد اما مرا به این مفاسد نکشانند؟

اگر راه‌حل دوم صحیح است، لطفاً چند مثال از مشاغل بزنید که این فتنه‌ها در آن به کمترین حد ممکن باشد و همچنین مثال‌هایی برایم بزنید که صحابه چگونه روزی خود را کسب می‌کردند. همچنین برخی به من گفته‌اند که پیامبر محمد - صلی الله علیه وسلم - تجارت را بر کار کردن برای دیگران برتری داده‌اند، آیا این سخن سند یا دلیلی دارد؟

پاسخ مفصل

الحمد لله.

اولاً:

برخی از کارها ذاتاً حرام هستند، مانند کار در بانک‌های ربوی یا مغازه‌های فروش مشروبات الکلی. و برخی دیگر به دلیل

وجود منکرات شرعی در محیط آن، حرام هستند، مانند اختلاط میان مردان و زنان، یا شرط کردن پوشش حرام بر کارمند، یا داشتن ظاهری مخالف با شرع مانند تراشیدن ریش. برای مسلمان جایز نیست که هیچ‌یک از این دو نوع کار را انجام دهد.

این کارهایی که از نوع دوم (حرام به دلیل محیط) هستند، از نظر حرمت با یکدیگر تفاوت دارند. گناه‌آمیزترین آنها، کاری است که در آن ثبت قراردادهای ربوی وجود دارد، سپس کاری که در آن فروش یا ساخت محرمات باشد، و سپس کاری که محیط آن حرام است. و در مورد این نوع آخر، نباید سهل‌انگاری کرد؛ زیرا بر دین و رفتار شخص تأثیر می‌گذارد، به‌ویژه فتنه زنان که اولین فتنه بنی‌اسرائیل بود و همانطور که پیامبر ما - صلی الله علیه وسلم - خبر داده‌اند، زیانبارترین فتنه برای مرد مسلمان است.

اما اگر اختلاط زنان و مردان در کشور شما یک واقعیت گریزناپذیر است و به سختی می‌توانید شغلی بیابید که از آن خالی باشد، و شما بر این باورید که حضورتان در این مکان‌ها مفید است و می‌توانید برخی از منکرات را از بین ببرید یا از آنها بکاهید، و کارمندان تحت مسئولیت خود را نصیحت کرده و آنها را به اندازه توانتان امر به معروف و نهی از منکر کنید، و در عین حال، احتیاط‌ها و تدابیر لازم برای دوری از فتنه زنان را نیز به کار می‌گیرید، مانند تعجیل در ازدواج (اگر مجرد هستید)، نگاه نکردن به آنان، و خلوت نکردن با ایشان، و اینکه هنگام نیاز کاری برای نشستن با کارمندان زن، در دفتر را باز بگذارید و نزدیک به او ننشینید و...

در این صورت، ما بر این نظریه که حضور شما در آن شغل، که با آن برخی از مصالح شرعی محقق و از مفساد کاسته می‌شود، بهتر از خالی کردن محیط‌های کاری از افراد صالح و واگذار کردن آنها به کسانی است که دین و احکام شرعی را رعایت نمی‌کنند. زیرا [در غیر این صورت] فساد گسترش یافته و مبارزه با آن دشوارتر می‌شود. چه بسیار مدرسان و استادان دانشگاهی که در دانشگاه‌های مختلط تدریس کرده‌اند و خداوند به واسطه آنان نفع بسیاری رسانده و فساد زیادی را به وسیله آنان دفع کرده است.

از خداوند متعال امیدواریم که شما یکی از این مصلحان باشید. با این وجود، اگر پس از پیوستن به کار، متوجه شدید که نمی‌توانید دین خود را حفظ کنید و اندک اندک به سوی محرمات کشیده می‌شوید، در آن صورت هیچ راهی جز ترک فوری آن کار در پیش ندارید؛ و «هر کس چیزی را برای خدا رها کند، خداوند بهتر از آن را به او عوض می‌دهد»، چنانکه رسول الله - صلی الله علیه وسلم - فرموده‌اند.

دوم:

و اما مشاغل صحابه رضی الله عنهم که از طریق آن روزی خود را کسب می‌کردند، بسیار و متنوع بوده است، از جمله:

تجارت: مانند ابوبکر صدیق، عثمان بن عفان و عبدالرحمن بن عوف رضی الله عنهم.

کشاورزی: چه به عنوان مالک مزارع و چه به عنوان کارگر در آنها. گروه‌هایی از مهاجرین و انصار از این راه کسب درآمد می‌کردند.

کارهای فنی و حرفه‌ای: مانند آهنگری، نجاری و غیره.

مشاغل دولتی: مانند تعلیم، کار بر روی [جمع‌آوری] زکات، قضاوت و مانند آن.

درآمد حاصل از جهاد: مانند غنائم جنگی.

البته باید توجه داشت که میان ماهیت زندگی، مشاغل و صنایع در آن زمان، و وضعیت امروزی، تفاوت بسیار زیادی وجود دارد. و چنانکه می‌گویند: هر سخن جایی و هر نکته مکانی دارد.

سوم:

و اما در مورد برتری دادن تجارت بر کار دستی از سوی پیامبر صلی الله علیه وسلم: چنین چیزی – تا جایی که ما می‌دانیم – ثابت نشده است. و در این مسئله میان علما اختلاف نظر وجود دارد. برخی تجارت را برتر دانسته‌اند، و عده‌ای دیگر کشاورزی را، و گروه سومی کار با دست مانند صنعتگری و امثال آن را برتر شمرده‌اند.

در فضل کار تجارت، حدیثی وارد شده اما ثابت نیست، و آن روایتی است که از ایشان – صلی الله علیه وسلم – نقل شده که فرموده‌اند: «ثُمَّ دَهْمُ رَوْزِي فِي تِجَارَتٍ أَسْت.» مراجعه کنید به: «السلسلة الضعيفة» (۳۴۰۲).

و اما آنچه در برتری کار دستی (صنعتگری) و تجارت وارد شده، روایتی است از رافع بن خدیج رضی الله عنه که گفت: سؤال شد: ای رسول خدا، کدام کسب پاکیزه‌تر (و برتر) است؟ ایشان فرمودند: «کارِ مرد با دست خویش، و هر معامله‌ی مبرور (نیک و پسندیده)». این حدیث را احمد (۱۷۲۶۵) روایت کرده و محققان مسند، آن را حسن دانسته‌اند و آلبانی در «صحيح الترغيب» (۱۶۹۱) آن را صحيح دانسته است.

و از مقدم رضی الله عنه از رسول الله – صلی الله علیه وسلم – روایت است که فرمودند: «هیچ‌کس هرگز طعامی بهتر از آنچه از دسترنج خود می‌خورد، نخورده است؛ و همانا پیامبر خدا، داود علیه السلام، از دسترنج خود می‌خورد». این حدیث را بخاری (۱۹۶۶) روایت کرده است.

حافظ ابن حجر رحمه الله می‌گوید:

«علما در مورد برترین کسب‌ها اختلاف نظر دارند. ماوردی می‌گوید: اصول کسب‌ها عبارتند از: کشاورزی، تجارت و صنعتگری. و آنچه به مذهب شافعی نزدیکتر است این است که پاکیزه‌ترین آنها تجارت است. [سپس ماوردی می‌گوید:] اما

نظر ارجح نزد من این است که پاکیزه‌ترین آنها کشاورزی است؛ زیرا به توکل نزدیکتر است.

نووی با استناد به حدیث مقدم [که گذشت]، این نظر را رد کرده و گفته است که قول صحیح آن است که پاکیزه‌ترین کسب‌ها، آن است که از کار دست باشد. او می‌گوید: پس اگر شخص، کشاورز باشد، این بهترین کسب‌هاست؛ زیرا چند ویژگی را در خود جمع کرده است: اول اینکه کار دست است؛ و به دلیل اینکه در آن توکل وجود دارد؛ و به دلیل نفع عمومی آن برای انسان و چهارپایان؛ و زیرا معمولاً بنابر عادت، مقداری از آن بدون عوض خورده می‌شود.

من [ابن حجر] می‌گویم: و برتر از کار دست، درآمدی است که از اموال کفار از طریق جهاد به دست می‌آید. این، کسب پیامبر – صلی الله علیه وسلم – و اصحاب ایشان بوده و شریف‌ترین کسب‌هاست؛ زیرا در آن، اعتلای کلمه الله تعالی، خواری کلمه دشمنانش، و نفع اخروی وجود دارد.

او [نووی] می‌گوید: و کسی که با دستش کار نمی‌کند، کشاورزی برای او به دلایلی که ذکر کردیم، برتر است.

من [ابن حجر] می‌گویم: و این [برتری دادن کشاورزی]، مبتنی بر بحث «نفع متعدی» (سودی که به دیگران می‌رسد) است. اما نفع متعدی، منحصر به کشاورزی نیست، بلکه هر کاری که با دست انجام می‌شود، نفعش متعدی است؛ زیرا اسباب نیازهای مردم را فراهم می‌آورد.

و حق آن است که این [کسب‌ها] مراتب مختلفی دارند و ممکن است بر حسب احوال و اشخاص، [برتری آنها] متفاوت باشد. و علم نزد الله تعالی است». «فتح الباری» (۴/۳۰۴).

بر این اساس، ممکن است کشاورزی برای کسی که در آن مهارت بیشتری دارد، برتر باشد، و صنعتگری برای شخص دیگر، و شخص سومی در تجارت مهارت دارد پس تجارت برای او برتر از غیر آن است.

بنابراین، هر انسانی باید ببیند چه کاری مناسب اوست و در چه کاری مهارت دارد، و بکوشد تا با آن کار، به خود و مسلمانان نفع برساند. و توفیق از جانب الله تعالی است.

والله اعلم.